

Szczególnie umiłowani

ZA RĘKĘ Z JEZUSEM

Materiały pomocnicze do katechezy
uczniów z umiarkowanym i znacznym
stopniem niepełnosprawności intelektualnej

Pod redakcją
Małgorzaty Alberskiej
i ks. Janusza Mółki SJ

WPROWADZENIE

Adresatami materiałów katechetycznych *SZCZEGÓLNIEM UMIŁOWANI. ZA RĘKĘ Z JEZUSEM* są przede wszystkim katecheci, ale też duszpasterze i rodzice osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym. Materiały mają służyć pomocą wszystkim tym, którzy pragną towarzyszyć niepełnosprawnym intelektualnie we wzrastaniu w wierze i doświadczeniu Bożej miłości. Proponowane treści mają na celu wprowadzenie katechizowanych w doświadczenie obecności Boga w konkretnych realiach ich codziennego życia poprzez przywoływanie i rozwijanie w nich przekonania, że są w sposób szczególny kochani przez Pana Boga. Z kolei więzy łączące ich z najbliższym otoczeniem, winny pomagać im w nabywaniu doświadczenia przynależności do społeczności ludzi wierzących, zjednoczonych przez chrzest w miłości i wierze z Chrystusem i Jego Kościołem.

Materiały katechetyczne stanowią jedynie propozycję przeprowadzenia katechezy. Należy się bowiem liczyć z koniecznością wielokrotnego modyfikowania prezentowanych materiałów, co wynika przede wszystkim z konkretnych potrzeb i uwarunkowań danej grupy katechetycznej. Dlatego też niektóre propozycje tematów będą wymagały kilku kolejnych katechez. Założenie to wynika przede wszystkim z potrzeby zgromadzenia przez katechizowanych odpowiednich doświadczeń, które pozwolą wprowadzić ich w rzeczywistość transcendentną.

Należy zwrócić szczególną uwagę na znaczenie „pierwszego” spotkania katechizowanych i katechety w grupach osób wymagających specjalnej troski. Trzeba więc zadbać o to, aby spotkaniom nadać przede wszystkim charakter zabawowy, co przyczyni się do wyzwolenia procesów integrujących grupę, a prowadzący szybciej zdobędzie wstępną ocenę możliwości poznawczych poszczególnych katechizowanych. Wprowadzenie tej formy zajęć w pierwszych tygodniach pracy z dziećmi wynika także z potrzeby zaakceptowania przez katechizowanych osoby katechety oraz konieczności poznania grupy przez katechizującego. Doświadczenie wskazuje, że tylko w atmosferze akceptacji i miłości w relacji uczeń – nauczyciel i katechizowany – katecheta może nastąpić pełne otwarcie na wartości przekazywane przez katechetę. Jeśli przyjmie się przy tym, że katecheza osób z upośledzeniem umysłowym ma ułatwić osobiste spotkanie z żywym, kochającym i zatroskanym o katechizowanego Bogiem, to musi ona wychodzić naprzeciw potrzebom i możliwościom przyjmowania rzeczywistości wiary przez te osoby. Szerzej na temat możliwości poznawczych uczniów i dostosowania treści katechezy piszą autorzy *Podstawy programowej dla katechezy specjalnej*, którą zamieszczono w końcowej części podręcznika.

Ważną pomoc w prowadzeniu katechezy z osobami niepełnosprawnymi mogą stanowić omówione niżej zasady.

1. ODPOWIEDNIO PRZYGOTOWANE ŚRODOWISKO

Sala katechetyczna winna mieć miły wystrój i stanowić klimat sacrum. Sprzyjać temu będą niezmiennie elementy, na przykład ustawiony krzyż, świeca, obraz, Biblia itp. Dużą pomocą może być też wyodrębnione w sali katechetycznej stałe miejsce nazwane przez nas *kącikiem modlitwy*. W miejscu tym każdorazowo byłyby ustawiane, w formie pewnego rodzaju rytuału, niektóre ze

wspomnianych wyżej elementów. Ponadto każda katecheza mogłaby się rozpoczynać i kończyć w tym właśnie miejscu, co może ułatwiać katechizowanym nabywanie określonych nawyków.

2. SERDECZNY, CIEPŁY KLIMAT PODCZAS SPOTKAŃ KATECHETYCZNYCH

Dziecko z niepełnosprawnością intelektualną ma szczególnie rozwiniętą sferę emocji. Uczuciowość jest podstawowym motorem jego działania. Inspiruje jego zachowania, umiejętność poszukiwań i kontaktów z otoczeniem. Poprzez odczucie ciepła i bezpieczeństwa stworzonego przez katechetę katechizowani będą chętniej przyjmować i akceptować przekazywane im treści. Przybliżanie katechizowanym tajemnicy Boga, kształtowanie w nich obrazu kochającego Boga musi być poparte postawą uczącego i wychowującego katechety. Wreszcie serdeczna, pełna życzliwości i akceptacji atmosfera sprzyjać będzie wytwarzaniu odpowiedniego gruntu do nawiązania przyjaznych więzi między osobami uczestniczącymi w katechizacji.

3. MOBILIZOWANIE KONCENTRACJI UWAGI KATECHIZOWANYCH

Chcąc osiągnąć koncentrację uwagi, trzeba oddziaływać na wszystkie zmysły osoby z upośledzeniem umysłowym. Istnieje wówczas szansa na pełniejsze przekazanie treści przez najmniej uszkodzone receptory. Stąd konieczność wprowadzania różnych form i metod pracy podczas każdej jednostki lekcyjnej, np. śpiew, ruch, obraz, dotyk, słowo itp. Należy umiejętnie dostosowywać rytm, kolejne etapy i metody zaplanowane w katechezie do aktualnych możliwości i dyspozycji uczniów, np. w dniach o obniżonej koncentracji uwagi kłaść większy nacisk na aktywizację poprzez ruch i śpiew.

4. BUDZENIE I PODTRZYMYWANIE AKTYWNOŚCI KATECHIZOWANYCH

Katecheta poprzez obserwację i dokładne zapoznanie się z możliwościami ucznia (np. wywiad ze szkolnym psychologiem, pedagogiem, wychowawcą) powinien pracować według wspólnie ustalonych metod nad skupianiem i wydłużaniem czasu koncentracji uwagi ucznia. Sprzyja temu także wyraz twarzy (mimika) katechety oraz stosowanie odpowiedniego rodzaju dźwięku, śpiewanie piosenki, wykonywanie ruchów, wykorzystywanie przedmiotów, obrazów, ilustracji itd.

5. PORZĄDKOWANIE SYTUACJI I ZDARZEŃ

Oprócz stałości miejsca i rytuału postępowania chodzi również o pomaganie osobie z upośledzeniem umysłowym w oddzielaniu świata zewnętrznego od osobistego „ja” oraz jednych czynności od drugich. Osoby te, zwłaszcza osoby autystyczne, mają trudności w odróżnianiu siebie od innych osób i świata zewnętrznego. Należy więc posługiwać się krótkimi zdaniami, niezłożonymi poleceniami i określeniami, nie można używać słów abstrakcyjnych, obcych katechizowanym. Należy natomiast korzystać z dużych, przejrzystych i jednoznacznych pomocy dydaktycznych (np. ilustracje, modele, przeźrocza). Posługiwanie się takimi pomocami z pewnością pomoże uniknąć chaosu i natłoku nie mówiących informacji.

6. INTEGRACJA STARYCH I NOWYCH INFORMACJI O OTACZAJĄCYM ŚWIECIE W JEDNĄ CAŁOŚĆ

Rola katechety ma polegać na ciągłym powtarzaniu i utrwalaniu przekazywanych umiejętności oraz wiedzy. Ważne jest także podtrzymywanie i kontynuowanie przeżytego doświadczenia wiary i obecności Boga w otaczającym świecie. Należy także umiejętnie łączyć przekazane i nabyte już wiadomości z nowymi treściami, informacjami.

7. STWARZANIE MOŻLIWOŚCI WYPOWIEDZI I EKSPRESJI PRZEŻYĆ

Każdej osobie katechizowanej – zarówno mówiącej, jak i nieposługującej się czynnie mową – trzeba dawać możliwość wypowiedzi. Dlatego katecheta powinien zadbać o zapoznanie się z różnymi formami wypowiedzi pozawerbalnej, na przykład piktogramy, obrazy, gesty, znaki itp. Niezbędna będzie znajomość także różnych form ekspresji. Różnorakie formy wypowiedzi pozwalają na wzajemną komunikację. Dają katechecie szeroki zakres stopnia percepcji przekazywanych treści religijnych przez katechizowanych, a każdy uczestnik katechezy będzie mógł być zauważony, doceniony podczas zajęć, czy to przez mowę, czy to poprzez gest, rysunek, wskazanie piktogramu, ilustracji. Zatem uczeń sprawny manualnie podkreśli swoją obecność na przykład poprzez rysunek, z kolei dzieci z ograniczoną możliwością manualną będą się starały zaśpiewać, odegrać scenkę itd.

8. JASNE I JEDNOZNACZNE OPEROWANIE SYMBOLAMI

Rzeczywistość religijna, przede wszystkim liturgia, w której katechizowani uczestniczą, obfituje w symbole. W nich istnieje ukryta łączność między danym przedmiotem a wypowiedzaną myślą. Symbol więc ma wyrażać to, co jest niewidzialne w sposób widzialny. Katecheta przez umiejętnie posługiwanie się wymową symbolu będzie przybliżał osobom z upośledzeniem umysłowym treści, zagadnienia religijne, których katechizowany nie będzie mógł zrozumieć, zobaczyć ani dotknąć, na przykład zła i dobra, ciała i duszy, darów Ducha Świętego.

Przedstawione zasady należy uzupełnić przypomnieniem, że katecheta, troszcząc się o rozwój duchowy osób z upośledzeniem umysłowym, nie może zapominać o działaniach rewalidacyjnych, pobudzających rozwój wszystkich funkcji, nawet tych nieuszkodzonych. I tak, u uczniów ze znacznym i głębokim upośledzeniem umysłowym funkcja stymulacyjna na katechezie polegać będzie często na konieczności utrzymywania konkretnej funkcji czy też na rozwijaniu umiejętności na dotychczasowym poziomie oraz na jej ochronie przed regresem w rozwoju. Natomiast, o ile to możliwe, w katechezie specjalnej należy uwzględnić wszystkie działania niezbędne dla pełnego rozwoju funkcji psychicznych, fizycznych i społecznych katechizowanych. Należą do nich ćwiczenia w zakresie praktycznego funkcjonowania w środowisku, rozwijanie koordynacji wzrokowo-ruchowej i słuchowo-ruchowej, usprawnianie małej i dużej motoryki, stymulacja sensoryczna zmysłów oraz ćwiczenia usprawniające pamięć, koncentrację i orientację przestrzenną. Katecheta powinien zatem pamiętać, że uwzględnianie celu rewalidacyjnego (obok założeń o charakterze poznawczym i wychowawczym) w procesie katechetycznym wynika z potrzeby integralnego oraz

wielostronnego rozwoju osoby z upośledzeniem umysłowym, co jest też nieodzownym elementem pracy z osobą niepełnosprawną.

O skuteczności katechezy osób z upośledzeniem umysłowym mogą rozstrzygać także inne czynniki. Wśród nich należy przywiązywać wagę do następujących działań:

- Zachowanie tego samego rytuału powitania, np. witamy każdego z katechizowanych, wypowiadając jego imię, tworzymy krąg, ustawiamy krzyż lub zapalamy świecę. Witając Pana Jezusa, posługujemy się niezmiennie prostymi słowami, możliwymi do powtórzenia przez katechizowanych.

- Wprowadzanie modlitwy spontanicznej (lub raczej jej elementów). Katechizowani chętnie się modlą w intencji swoich bliskich: rodziców, rodzeństwa, nauczycieli, kolegów. Tego rodzaju modlitwa kształtuje myślenie, pozwala się wypowiedzieć, ćwiczy mowę i ułatwia katechizowanym aktywne uczestniczenie w grupie.

- Stałym elementem integracyjnym może być piosenka lub pieśń religijna, której uczymy katechizowanych w ciągu całego roku szkolnego. Należy pamiętać, aby liczba przewidywanych do nauki piosenek nie była zbyt duża. Zaleca się 4-5 krótkich, rytmicznych piosenek. Dla szybszego zapamiętywania linii melodycznej i słów można wykorzystać nagrania tych utworów. W czasie indywidualnej pracy dziecka będą mogły one stanowić także doskonały podkład muzyczny.

- Należy zwrócić szczególną uwagę na katechizowanych podczas zapalania świecy. Jej płomień może spowodować nieadekwatne do bodźca reakcje lękowe lub chęć „wzięcia” płomienia do ręki. Dlatego zaleca się powolne osvajanie katechizowanych ze świecą i zapalanie jej w bezpiecznej odległości od uczestników katechezy.

- Do podręcznika dołączone są tzw. *Karty pracy ucznia*, które mogą spełniać ważną funkcję w pracy z katechizowanymi. *Karta pracy ucznia* jest dla niego swego rodzaju „podręcznikiem”. Wskazane jest, aby każdy katechizowany miał własny egzemplarz. Katecheta, przygotowując zajęcia, zapoznaje się z kartą pracy przypisaną do danej jednostki katechetycznej. W razie potrzeby przygotowuje wcześniej właściwe elementy i dostosowuje stopień trudności zadań do indywidualnych sprawności manualnych i intelektualnych każdego z uczniów.

Załączone karty pracy przygotowano w wersji czarno-białej. Ułatwi to standardowe kopiowanie materiałów dla dzieci. Zachęcamy do drukowania kart pracy w wersji kolorowej. Zamieszczono je na płycie CD w dziale „Przygotowanie do katechezy”. Dzięki barwnej prezentacji materiałów stają się one dla dziecka bardziej atrakcyjne, zachęcają do pracy i aktywności na zajęciach. Na płycie umieszczono także dodatkowe karty pracy przedstawiające elementy do wycięcia i wykorzystania w pracy dziecka na lekcji.

- Oprócz *Karty pracy ucznia*, z których katechizowani będą korzystać, katecheta powinien razem z nimi tworzyć podczas katechezy pewne materiały, które będą przez nich zabierane do domu (np. obrazki, krzyż z patyczków, szopka itp.). Poprzez możliwość zabrania wykonanej samodzielnie pracy katechizowany w sposób naturalny wydłuża proces edukacji. Ponadto przyczyni się do wytworzenia w katechizowanym radości z przeżywania poznawanych treści religijnych. Stworzy to także warunki do dzielenia się nabytymi doświadczeniami w gronie swoich najbliższych w rodzinie. Z pewnością posłuży w podwyższeniu u katechizowanych motywacji oraz samooceny. Wzmocni ponadto wiarę rodziców w możliwości rozwoju, w tym także religijnego, swojego dziecka.

- W miarę możliwości katecheta postara się o przeniesienie edukacji religijnej katechizowanego z sali szkolnej do innych miejsc, np. kościoła, kaplicy, cmentarza itp. W ten sposób równolegle z osiąganiem celów poznawczych realizowane będą elementy socjalizacji, funkcjonowania w środowisku oraz integracji ze wspólnotą wierzących. Ponadto katecheta będzie mógł niwelować lęk

katechizowanego przed nowym miejscem i spotykanymi osobami. Stworzy także katechizowanym możliwość wypowiedzi, prezentacji własnych przeżyć religijnych wyrażających się przez modlitwę, postawę, gesty itd.

– Należy wzmacniać u katechizowanych motywację do poznawania treści oraz aktywnego udziału w spotkaniach katechetycznych. Dlatego należy pamiętać (często się o tym zapomina) o ocenie pracy i włożonego wysiłku katechizowanych oraz o ich nagradzaniu poprzez stosowanie drobnych nagród typu: pochwała, naklejka, obrazek, cukierek, ocena (np. serduszko, kwiatek itp.). Tego rodzaju wyróżnienie wzmacnia chęć do dalszego wysiłku i pracy. Ponadto dowartościowuje katechizowanych. Przez to czują się akceptowani, kochani, bezpieczni, łatwiej nawiązują więzi interpersonalne.

Prezentując powyższe założenia, pragnęliśmy przybliżyć czytelnikowi specyfikę pracy katechetycznej z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną. Mamy nadzieję, że osoby rozpoczynające trud pracy nauczyciela religii w szkołach specjalnych, integracyjnych, poszukujące informacji i materiałów do katechezy, znajdą w niniejszym opracowaniu pomoc i inspiracje do pracy, która w swoim założeniu zawsze ma charakter indywidualny i niepowtarzalny. Liczymy, że także katecheci z wieloletnim doświadczeniem znajdą tu materiały, dzięki którym proces wędrowania z uczniem po ścieżkach wiary zaowocuje odkryciem tajemnicy osobowego Boga, kochającego każdego człowieka.

Zamieszczone scenariusze przeznaczone są głównie do pracy z dziećmi w pierwszych latach katechizacji. Dlatego wiele miejsca poświęciliśmy na wprowadzenie w relację uczeń – grupa szkolna, rodzina, rodzina Boża. Zaplanowaliśmy też odrębne jednostki na naukę znaku krzyża, właściwej postawy, modlitwy „Ojcze nasz”. Znając jednak ograniczenia poznawcze uczniów z dysfunkcjami intelektualnymi, mamy świadomość konieczności ciągłego powracania do poznanych już kiedyś treści i ich integracji z nowymi, także na wyższych etapach edukacji.

Zachęcamy Państwa do dzielenia się z nami uwagami i sugestiami dotyczącymi prezentowanych materiałów. Będą dla nas cennymi wskazówkami pomocnymi w opracowaniu następnych tomów z serii *Szczególnie umiłowani*.